

Balladagyűjtésünk keresztmetszete

A múlt év végén jelent meg — Albert Ernő sepsiszentgyörgyi igazgató-tanár és a keze alatt felnövekvő diáknemzedékek tizenöt évi gyűjtőmozgalma után — az eddigi legnagyobb magyar balladagyűjtemény, a *Háromszéki népballadák*. 425 balladát tartalmaz, majd folytatólag 426-tól 886-ig számozva közli a szintén Albertektől gyűjtött, de kiadatlanul maradt balladák jegyzékét.

Ez a jegyzék új próbálkozás balladatudatásunkban, hisz a korábbi gyűjtemények túlnyomórészt válogató jellegűek voltak: az lehetett tudni, hogy a régiségük, ritkaságuk, tartalmi és formai minőségük stb. folytán kiadásra (sőt egyáltalán összegyűjtésre) érdemesített mutatóanyagok egy adott terület elméletileg teljes balladaköltészetének hány százalékát képviselik; melyek a közismert, jól ismert és alig ismert típusok; az egyedi, magános változatok. A jegyzékbe kerültek mindazok a balladák, amelyek a kiadás mércéjét nem ütötték ugyan meg, valójában azonban akár az egyéni, akár a közösségi repertoár *nagyobb részét* alkotják.

Az eddig hozzánk jutott bírálatok közül elsősorban Salamon Anikónál (az *Utunk* 1974. 17. számában) olvastunk olyan kritikai megjegyzéseket, amelyek megkérdőjelezik néhány szöveg balladás jellegét vagy értékét, s ezáltal a gyűjteménybe való felvételét. Kifogásai részint a közölt szövegekre, részint a jegyzékre utalnak, s balladagyűjtésünk

oly fontos elveit súrolják, hogy — épp a gyűjtés jövődő sorsa érdekében — érdemes visszatérnünk reájuk.

1. Ellenvetéseit két kihagyással idézzük (ezekre, másféle jellegük miatt, majd külön térünk vissza) és betűkkel jelöljük meg, hogy könnyebben utalhassunk reájuk: „Balladaköltészetünknek az eddiginél sokkal realisabb szemlélete mellett sem lehet balladának nevezni a következőket: a) az *Elment az én babám* című (90. sz.) amerikai dalt; ... b) a *Gidófalvi toronyban* című (425. sz.) leánybúcsúztató; ... c) továbbá nem mondható balladának az olyan jellegű törmelék-szöveg, mint a *Megöltem egy legényt* című (341. sz.): Sárga lábú gólya, legyünk ketten jóba, / Rég megmondtam neked, ne menj ki a tóra. / Ne menj ki a tóra, ne zavarj a vizet, / Hogy igyam belőle, hogy haljak meg tőle / Fialat létemre.”

Ebből a felsorolásból mindössze az érvek hiányának — mi viszont Albert Ernővel lehetőleg elfogadható érvek alapján iktattuk be a szóban forgó szövegeket a gyűjteménybe:

a) a bíráló elhallgatja, hogy az amerikai búcsúdalt első változata a magyar folklórnak a délszibériai török-tatár hősepikából örökölt, kizárólag néhány régi és ritka balladatípusban megőrzött „Testem a testeddel...” kezdetű híres szövegformulájával zárul, második változata pedig *A halálra táncoltatott leány*, vala-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

mint *A megesett leány* balladájának egy-egy motívumával kontaminálódott. A két változat együtt — ugyanazon énekestől 76 és 80 éves korában — a még kevéssé ismert egyéni variálás tanulságos példája. Összegezve: a 90. sz. szöveg az egész gyűjtemény egyik folklorisztikailag kiemelkedő darabja.

b) Más vonatkozásban szintén kiemelkedő a 425. sz., minden kétséget kizáróan epikus leánybúcsúztató. Először: invariáns, vagyis mostanáig egyetlen ismert változat. Másodszer: bizonyára helyi (gidófalvi) alkotás. Harmadszor: régies műköltői hatást mutat, vagyis irodalom és folklór kölcsönviszonyának ismeretéhez kínálja magát. E három ok közül egy is elég volna arra, hogy 425 ballada közt a *legutolsó* helyet elfoglalhassa.

c) A bíráló csak a ballada végéhez tapadt lírai „törmelék” (?) idézi, holott az első négy versszak a műfaj bármily szigorú keretei közt is betyárballada, mégpedig ama legkritikább fajtaból, amely talán helyi (háromszéki) eredetű.

A bíráló ezek szerint a népballadát valamilyen múlt századi skatulyába szeretné visszaparancsolni. Mind az irodalom-, mind a folklórtudományban világszerte közhely, hogy az iskolásan (vagy iskolai használatra) kijelölt műfaji határoknak az írott és az íratlan költészet művelői nem engedelmességek. Húsz évvel ezelőtt a magyar balladatudatás kezdettől fogva szorongató, mind szűkebbnek bizonyult korlátok ledöntésével Csanádi Imre—Vargyas Lajos összesítő balladaválogatásában (*Röpülj, páva, röpj, 1954*) a könyv alcímeként új,

korszerű műfaji megjelölést általánosított: „Magyar népballadák és balladás dalok”. A kötet egyik nagy fejezete a *Lírai balladák*, a 41. lapon a következő jellemzéssel: „Lírai balladáink dalszerűbbek a többiekénél: cselekményük alig van, inkább helyzetképek. Lírai elemeik az uralkodóak ... Megformálásuk, nyelvük azonban balladai, s több drámaiság lüktet bennük, mint az egyszerű dalokban.” A következő évtized nagy szintézisében (Ortutay Gyula—Krizsa Ildikó: *Magyar népballadák*, 1968) a régi stílusú balladák egyik fejezetének címe: *Balladás dalok*, az új stílusú balladák mindkét fejezete pedig „balladák és balladás dalok” jelöléssel szerepel a kötetben. A két szerző új válogatásában (*A nagy hegyi tolvaj*, 1971) megőrizte ugyanezt a beosztást és terminológiát. Mindezeket túllicitálva, a *Balladák könyvében* már egy *Ballada- és románc-elemeket tartalmazó régi és újabb dalok* című fejezetet olvashatunk. Szabó T. Attila találékony szerkesztői megoldása révén 42 olyan alkotással nőtt a *balladák* könyve, amely még balladás dalnak is csak részben mondható — anélkül, hogy e nagy fejezet ellen a könyv számos méltatója, köztük a balladatudatás nemzetközileg elismert szaktudósai közül bárki a legkisebb kifogást emelte volna.

Sőt, változatlanul arra biztatunk minden gyűjtőt és kiadót, hogy jegyezze le, illetőleg adjon ki minél több balladás dalt, vállalva bármily vaskalapos műfejlémet megsértésének kockázatát.

2. „Vitatható, de inkább népdal, mint ballada az *Alku* című Petőfi-vers néhány

folklorizálódott változata (167—181. sz.)” Mivel szerintünk az *Alku* nemcsak Csanádi—Vargyasnak a lírai balladáról idézett körülhatárolásába, hanem a szoros értelemben vett „ballada” műfaji keretei közé is beillik, a bíráló viszont ezúttal vagylagosan — bölcsen — fogalmazott, maradjunk meg egymás felfogásának kölcsönös tiszteltetésénél.

3. Annál is inkább, mert Salamon Anikó, gyorsan visszanyerve előbbi határozottságát, *Az apácaleány* című „kabarétetfűléseget” még a kiadatlan balladák jegyzékében (855—872. sz.) sem hajlandó megtúrni.

Ha valamiben tájékozatlannok vagyunk, jobb arról mértéktartóan nyilatkozni, hisz talán-talán csak kell lennie valamilyen oknak, amely miatt ez a cím a kötetbe került. Van is: *Az apácaleány* egy XV. századig visszanyomozható német ballada új magyar átvétele, és „kabarétetfűlésege” a német balladák jó részének a mieinktől lényegesen eltérő sajátosságait jelzi. A kölcsönzés útját-módját tíz évvel ezelőtt Vargyas Lajos mutatta ki, tanulmányára a 291—294. sz. ballada jegyzetében már hivatkoztam: *Zur Verbreitung deutscher Balladen und Erzähllieder in Ungarn*. Jahrbuch für Volksliedforschung IX (1964), 67—70. Most a német—magyar és közelebről a (teljesen elhanyagolt) erdélyi szász—magyar balladapcsolatok legközelebbi kutatójának egyszerre 18 újabb változatot kínálunk tanulmányozásra — ám ettől függetlenül „strucc-folklorisztika” volna *Az apácaleány* háromszéki (és nemcsak háromszéki) népszerűsége fölött szemet hunyni.

4. Ugyancsak a kiadatlan balladák jegyzékére vonatkozik Dimény István Pálnak *A Hét* idejében 1. számában megfogalmazott kifogása is: „Meg kell azonban mondanom, hogy a közismerten Sebesi Jób által hamisított *Bíró Mátét* kár volt feltüntetni... *Az apácaleány* változatainak nem ismerem a szövegét, de a kezdősorok meg címei alapján úgy vélem, hogy ezek felsorolását is bátran el lehetett volna hagyni.”

A *Bíró Máté*-ballada ügye külön cikket érdemelne; most maradjunk meg annál a ténynél, hogy a jegyzék láttán épp az a két legislegfjatalabb szakember-jelöltünk vette elő a vörös plajbászt, akinek a helye még ki sem hült az egyetemi padban; akik épp ezek az írásaikkal kezdik pengetgetni a garast folklorisztikánkban; és akik az elkövetkező évtizedekben (jól be a XXI. századba) balladatudatásunknak (remélhetőleg) kiemelkedő munkásai, sőt (remélhetőleg) kiemelkedő vezetői lesznek. Am vigyázat: folklórnk nem lesz sem szebb, sem „élőbb”, sem értékesebb, ha csak azt gyűjtjük össze belőle, ami nekünk tetszik — ami pedig nem tetszik, azt még egy archivumi jegyzékben sem kívánjuk látni. Ettől *Az apácaleány* és társai a valóban élő folklórnban továbbra is túlsúlyban maradhatnak, a balladáinkról alkotott kép viszont megszépítően hamissá és romantikussá válik. Hadd engedtessek meg tehát e sorok írójának, hogy továbbra is hajtogassa egy reális folklórszemlélet igényét, reális nemzetiségi önismeretünk és öntudatunk érdekében.

FARAGÓ JÓZSEF